

A 168

Herrevadskloster

Åren 1144 - 1677

av Bernh. Hierner

Herrevadsklosters krönika

Danska tiden 1144 - 1658

ett föredrag av folkskollärare Bernhard Hierner om det gamla klostrets historia)

"Det ligger et Closter for
norden den skov
som baer forgyldene Fløje"

Så sjunger kämpavisan om Herrevadskloster, märkligaste platsen i N. Åsbo. där norrödbäcken faller ut i Rönneå, finns ett vad, av gammalt kallat evad, enligt sägnen därför, att vadet användes av herrarna, riddarna, vid färder till och från Söderåsen. Men troligen betydde det Håradsvad, en ur- al namnform: det för Åsborna gemensamma vadet: bygde-, socken-, härads- t. 1144 i sitt fyrtiofjärde levnads- och sjunde ärkebiskopsår stiftade s andra ärkebiskop, den högtäctade, mäktige, fromme, framstående prelaten, opolitikern Eskil Kristiaason, den store kloster- och kyrkobyggaren, på arvegods vid Herrvad ett munkkloster av cisternciens, eller bernhardin- a, på en idealisk plats utmed fiskrika vattendrag, nära inbringande sjöar, vet av feta beteshagar och stora bok- och ekskogar, rika på villebråd, ens- i en fager nejd med utsikter till den vackra Söderåsen.

En gammal sägen säger, att en herregård legat på Riseberga vång, där en slät ruinkulle, varå stenhögar ligga, och två stenlagda vägar, som gå över åk och en nosse till storslandsvägen, äro lämningar efter den gård, där i vistades under klosterbygget. Här hade han sina arvegods, härstammande så från Riseberga. Söder om denna herrgård, hinsidan ån, var en djurhage. Ång utmed ån mellan Riseberga och Billinge tillhörde Eskils gård med foder- ag, dit boskapen fördes för att fodras, halvvägs i Forestad.

Eskil vistades i sin ungdom många år i utlandet här högt ansedd. I Clairvaux han knutit nära vänskap med den helige abbot Bernhard, den tidens mest stående kyrkoman. Bernhard hitsände 1144 på ärkebiskopens kallelse de förste arna från Clairvaux och ordens stamkloster i Citeaux. 1145 stiftade Eskil ms benediktinerkloster i p.ö. Själland och invigde Lunds domkyrka. I striden an konungarna Sven Grade och Knut Magnusson 1147 tillfångatogs ärkebiskopen ven, som lät hissa den höge prelaten upp under domkyrkovalvet eller i tornet, han i en korg fick hänga två timmar. Radd för bannlysning ingick Sven snart, , förlikning med den förtörnade ärkebiskopen.

Herrevadskloster invigdes av Eskil 1 maj 1150 och helgades jungfru Maria Sankt Lars, snart ett av de rikaste och förnämligaste. Eskil skänkte mycket till klostret och dess områden och inkomster ökades genom frikostiga gåvor fromma testamenten. Klostret var väl som benediktinerkloster ytterst enkelt och utsmyckat. Gravstenarna över Brahefamiljen och den siste abboten; a förnötta gravstenar här och var, klosterkällaren; en del av nuvarande ra längans södra hus samt några murrester äro allt, som är kvar av de stor- de, vidsträckt byggnaderna, omslutande mycken fromhet och försakelse men mycken flärd, stolhet och praktlystnad, då munkarna här vandrade kring i vitgrå kåpor.

Klosterbyggnaden var av huggen sandsten, väl arbetad kvadersten. Den s.k. klosterkällarens ena gavel utgör en del av klostermuren. Till klosterkällaren har använts sten från klostret, Munkebiblioteket eller kyrkan. Å stenarna ser man listverk i renaste rundbågstil. Här låg munkebiblioteket sammanbyggt med kyrkan, nu en kulle med höga gamla askar; platsen kallas än munkebiblioteket. Klosterkällaren har två rum, det yttre tunnvalvt, det inre öfvertäckt av två korsvalv. På parkvägen österut ligger ett gammalt magasin. En del kvader- och bågstycken av huggen sten från klostret äro där inmurade. I östra våningen i västra längans södra hus med välvda rum, valven uppburna av kvader, är ett gammalt klosterhus, en del av en pelargång i västra längan äro några medeltida källarrum. Vidare finns det en del murrester här och där vid östra sidan, några alnar stenmur. Några förnötta gravstenar tjänstgör som trappsteg i borggården samt i flera gårdar utomkring. En del sten från klostret och kyrkan är inmurad i åtskilliga byggnader runt om i socknen eller där använd till trappor eller inlagd i gårdsgårdarna, så ock åtskilliga avkors.

Klostret omgavs av Sörredbäcken och av grävda kanaler och därinnanför av en låg välbyggd stenmur. Byggnaderna grupperade sig kring en öppen fyrkantig plats, där norra sidan bildades av klosterkyrkans långsida, de tre andra av våningshus innehållande klostrets rum. Klostergården omgavs av välvda pelargångar med prydliga bågställningar, arkader, bågpelare och kryssvalv utåt. Denna korsgång förmedlade förbindelsen mellan kyrkan och klosterbyggnaderna samt dessa inbördes. Den användes för högtidliga processioner, till utserplats för munkarna samt uppehållsort vid mildt väder. Mot korsgången öppnade sig rummen i nedre våningen: matsalen, förbunden medköket, stekarettet; detta med ekonomibyggnaderna; rådpälgningssalen, vintermatsalen och samrummet. Övanpå korsgången löpte en korridor, i förbindelse med kyrkan. I korridoren utmynnade övre våningens rum: klädkammaren, sovrummet, sjukrummet, stekrummet. Å gårdsplanen, även begravningsplats för munkar, funnos gångar, gångplaner och planteringar och antagligen i särskild trädgård fruktträd, bärträd, prydnadsbuskar, läkeörter, köksväxter; nejram, dill, kål m.m.; örter: snödropp, akleja, fingerborg, blåklockor, munkhatt o. a.

Mitt på gårdsplanen höjde sig ett kors. Inom klostermuren fanns en inre skola för blivande munkar, utom klostermuren en yttre skola för världsandlige elever. Skolföreståndaren kallades magister principalis. Undervisningen omfattade utom teologi "de sju fria konsterna": grammatik, retorik, dialektik, arismetik, musik, astronomi.

Kyrkan, Maria-Vårfrukyrkan, hade längdriktningen i öster-väster med koret öster, tornet i väster. Där nu slottets mittbyggnad och östra flygel stöta samman, stod kyrkans ståtliga torn, använt som försvarsverk och utsiktstorn, byggt på 1200-talet för klockor. Marken höjer sig här, nu beväxt med höga lummiga lövträd. Den vackra kyrkan av huggen sandsten var treskeppig: ett brett mittskepp mellan två smalare, lägre sidoskepp, i ädel, sträng rundbågstil. Tunn- och kryssvalv. Fönstren voro pargrupperade, i koret trekopplat, i koret och i sidoskeppen prydda med praktfulla målningar. Kyrkan antagligen byggd i starka, bestända färger och kraftiga mönster. Möjligen ha munkarna byggt den breda lummiga raka klosterträdgården "av kastanjer, Linder och Rönn" som fortfarande ännu tämligen lummiga s.k. snapphannecken, 20 m. i kronomkrets, ligger mot nuvarande skolan, är kanske från tidig medeltid, i folktron nära förknäp. Abboten tillsattes troligen av ärkebiskopen. Den förste kände

abboten å Herrevadskloster var Robert, 1170. Lägre tjänsteman, klosterofficianter, voro portväkt, ekonomikökmästare, bibliotekarie, cirkator, lektor, novismästare. Herrevadskloster, ej höjt som andra med biblioteksrum, hade eget bibliotekshus, Munkebiblioteket, väl försett. Då ärkebiskop Eskil i och med klostrets invigning ansåg sitt värv här slutfört, lät han rasera sin gård, innan han återvände till sitt ärkebiskopssäte, 1150.

Munkarna levde ytterst strängt, fingo icke begagna skinn eller skjortor, icke äta kött utom i svåra sjukdomar, sovo i gångkläder på halsäckar, stodo upp vid midnatt och sjöngo själamässor och den Eviges lov, ända till solen frambröt. Dagen tillbragtes med kroppsarbeten, läsning, bokavskrivning och bön, allt under sträng fyttnad. Herrevadsklostrets munkar voro flitiga avskrivare. Munkebiblioteket hade "adskillige Munkebøger". Dräkten var en grå vitgrå rock med svart hätta och skapular, utom klostermuren hölj'd av en svart kåpa med hätta. Munkarna blevo folkets läromästare i åkerbruk, särskilt trädgårdsskötsel, boskapskötsel, byggnadskonst, handaslöjder, fiska, sjuk- och fattigvård, skolundervisning. Klostret underhölls genom av munkarna bedrivet åkerbruk och boskapskötsel. För det grövre arbetet och för underlydande gårdars förvaltning funnos lekbröder.

Herrevadskloster stötat naturligtvis med en, nej två underjordiska gångar. En säges munkarna ha grävt till munneklostret på Nybo. Gångens mynning var nära klosterkällaren, nu igenmurad. En annan sådan gång grävde munkarna till Korsadal till Tjörnsådammen. Gången använde munkarna för hemliga fisketurer i sjön, där de ägde båtar och kanske anlogs fiskedammar, eller för andra lusturer eller strövtåg, ofta allt annat än sedliga. Sägner vill veta, att Sörredsbäcken fördom utmynnat i Korsadal men munkarna, som ville ha nytta av vattnet för fiske och samfärdsel lät den i en av dem grävd fåra fram förbi klostret. Enligt annan sägen gällde det däremot. Dopfunten vid stranden av Sörredsbäcken, ett klumpigt oarbetat stenblock med övre sidan urholkad och avtappningshål mot ån anger med sin raa form, att den tillkommit på 8-900-talet. Här har troligen varit predikarverksamhet långt före klostrets tid. Det fanns särskild präst och skollärare här.

Klosterkyrkan användes till 1677 som sockenkyrka jämte ett kapell, där Riseberga kyrka nu står. Tydligen har tidigt en borg byggts väster om och medelst murar förenad med klostret och kyrkan, troligen med omkring samma utseende som 1680: en mot öster öppen, fyrkantig borggård. Södra längan var ett grundmurat tvåvånings stenhus med tinnad gavel, 50 alnar långt, 15 alnar brett, fortsatt av en låg stenmur mittför kyrkan, som fortsatte nordlängan. Västra längan, mittlängan, 47 alnar lång, likaledes trappgavlade, bestod av tvenne sammanbyggda tvåvåningsstenhus; det södra är klosterhuset med välvda rum, valven uppburna av pelare, samt med två höga murade trappor; norra huset är stall. Nordlängan, 50 alnar lång, korsvirke, inredd till vagnhus.

Borggården stängdes mot öster av en låg mur. Mitt på gården en överbyggd nu igenfylld brunn. Norr om komplexet flöt Sörredsbäcken, vid den låg mjölkvarnen med två par stenar och sitt stora hjul, norr därom ett stort uthuskomplex: lång låg mittlänga med två korta flyglar, korsvirke. Västra, södra och östra sidorna omgäves av kanaler. Klostret var rikt, innehade 1800 hemman inom och utom socknen, bönderna gjorde hoveriplikt: körslor och dagsverken, fästebonden hade att lämna till brukandet av godsägarens jord som väsentligt arrende. Hoveriet var hela medeltiden en måttligt tung, oföränderlig börda. Hoveriskyldiga - "Crona indelta" "arbetshemman", som göra arbete till Herrevads kloster", voro för Riseberga del flertalet hemman: Sörred, Farstorp,

1/ Herrevads kloster grundades omkring 1150 av ärkebiskop Eskil i och med klostrets invigning ansåg sitt värv här slutfört, lät han rasera sin gård, innan han återvände till sitt ärkebiskopssäte, 1150.
2/ Herrevads kloster stötat naturligtvis med en, nej två underjordiska gångar. En säges munkarna ha grävt till munneklostret på Nybo. Gångens mynning var nära klosterkällaren, nu igenmurad. En annan sådan gång grävde munkarna till Korsadal till Tjörnsådammen. Gången använde munkarna för hemliga fisketurer i sjön, där de ägde båtar och kanske anlogs fiskedammar, eller för andra lusturer eller strövtåg, ofta allt annat än sedliga. Sägner vill veta, att Sörredsbäcken fördom utmynnat i Korsadal men munkarna, som ville ha nytta av vattnet för fiske och samfärdsel lät den i en av dem grävd fåra fram förbi klostret. Enligt annan sägen gällde det däremot. Dopfunten vid stranden av Sörredsbäcken, ett klumpigt oarbetat stenblock med övre sidan urholkad och avtappningshål mot ån anger med sin raa form, att den tillkommit på 8-900-talet. Här har troligen varit predikarverksamhet långt före klostrets tid. Det fanns särskild präst och skollärare här.
3/ Klosterkyrkan användes till 1677 som sockenkyrka jämte ett kapell, där Riseberga kyrka nu står. Tydligen har tidigt en borg byggts väster om och medelst murar förenad med klostret och kyrkan, troligen med omkring samma utseende som 1680: en mot öster öppen, fyrkantig borggård. Södra längan var ett grundmurat tvåvånings stenhus med tinnad gavel, 50 alnar långt, 15 alnar brett, fortsatt av en låg stenmur mittför kyrkan, som fortsatte nordlängan. Västra längan, mittlängan, 47 alnar lång, likaledes trappgavlade, bestod av tvenne sammanbyggda tvåvåningsstenhus; det södra är klosterhuset med välvda rum, valven uppburna av pelare, samt med två höga murade trappor; norra huset är stall. Nordlängan, 50 alnar lång, korsvirke, inredd till vagnhus.
4/ Borggården stängdes mot öster av en låg mur. Mitt på gården en överbyggd nu igenfylld brunn. Norr om komplexet flöt Sörredsbäcken, vid den låg mjölkvarnen med två par stenar och sitt stora hjul, norr därom ett stort uthuskomplex: lång låg mittlänga med två korta flyglar, korsvirke. Västra, södra och östra sidorna omgäves av kanaler. Klostret var rikt, innehade 1800 hemman inom och utom socknen, bönderna gjorde hoveriplikt: körslor och dagsverken, fästebonden hade att lämna till brukandet av godsägarens jord som väsentligt arrende. Hoveriet var hela medeltiden en måttligt tung, oföränderlig börda. Hoveriskyldiga - "Crona indelta" "arbetshemman", som göra arbete till Herrevads kloster", voro för Riseberga del flertalet hemman: Sörred, Farstorp,

t (Stora Ryd), Horsiö, Wieröd, Ingelstorp, Allarp, Ryncke, Lilla Birket, röd, Wästrarp, Smedieriet, Järbeck, Smålanden, Skräddarehuset Härthus, gapet, Stäckary, Boyestorp (Bökestorp), Jordboen. "Alle förestående hemman wa swag åker, bättre äng med nödig hög och furskog. Bogestorp som har enast någon liten bokskog." - Risekarp, Wästmanstorp, Brandsberga, Bonnarp, röd, Gunnerstorp, Ljungby, Stora Birket, Swenstorp, Branneberga (Brandeg); Skoghuset, Nebbhuset. "Alle förestående hafwa nödtorftigt utsäde och o samt hög och furskog med fiske, utom Stora Birket och Nebbhuset som wa allenast någon liten furskog. - Birkabygget och Skoghuset som hafwa en slags skog, dock ninter Skoghuset nödig eldebrand i Closters skog". Rå och Rørs Torp 15 Herrewads Closter, Qvarn 1 dito. Herrewads Closters eri 7 1/4 hela hemman" - "alt i soknen belägit" - "gårdens hemmanstal förmedladt från 7 och ett fjerdedels till 4 hemman 28 och fem åttondels tal underlagde till arbete, fördel och hästhemman". Soknen har 136 st. manbrukare utom Säteriet". Dessutom hörde "af 6 enstaka Crono Torp under ppans Pappersbruk i Sönnerslöfs sokn 3 till Herrewads Closter". Hofveria voro blott de "geistlige" - andlige - "Prästegård", Annex Hagen kallat, tre Wäng, Annex", "Hallagården Kläckarebol"; Utsocknes Frälsehemman till tafsberg: Skielleberga, Äcktbo, Östratorp, Swarfwareboen, Bökesåkra; skatte- manen Riseberga, Tåstarp, Foresta 3/8, Damsgården, Ängary; "Crono indelta": thållen Foresta 1 5/8, Släröd, Anderstorp 2 19/24, Ljung, Birkabygger, themmanet Slättåkra, Crono indelt.

För hoverfria hemman uppbars skatt på Herrewadskloster. Så beständes för ng nr 1 Crono indelt och Rustings Hemman med 3 Torp och 1 Qvarn: "Ordinarie dgille (arrende) 17 daler, 2 Öre Srnt; Terminskatten 12 daler 10 Öre, liket tillika med Saltpetter- och Kopp (person, eg. huvud) skatten uppbäres Håradsvads Closter hafwa städt (funnits) under de danske. Krono- och Kyrck- nde, lefwererat till Håradsva Closter och löper pr a:o (för år) begge larne 1 råg, 3 Trafwar, 20 neker, Korn: 2 Trafwar 2 neker. Prästens Tertiale irar mot halfva Parten af förbemälte Tionde. Klockaren Årligen till lgon skylid i Skeppa korn". Hoveriskyidiga utförde snart sagt allt arbete på den, som hade stora betesmarker, "godt och ömmodt livbol", åkrar, skogar, jar. "Godt mullbete" fanns i många hagar; "mörka skog" kunde föda 100 kor; stora hästhagen" 20 kvigor och 10 fålar; "lilla hästhagen" 12 ston; en bond- rd med vida marker, "haggårdshagen" hade många kreatur. Fiske fanns i "2:ne siöar": Öster- och Västersjön, i sjöar vid Hindertorp (Gunderstorp), och i rönmarne; laxfiske i Ran Röhn under klostret och vid Klippan; en ålagård i n Rön samt "tillräckeligt" fiske i tre fiskedammar: "rudor, gieddor, abbor, ax, åhl och lax"; i kvarndammen karp. fisken fördes till Köpenhamn och ldes där; stundom var fisket utarrenderat till Köpenhamnsfiskare. "en mjöl- arn vid bäcken" "skogen hafwer i fornda tider varit mäckta herlig både av och Book - och skal näplig i Skåne finnas en herrlighare skog".

Abbot efter Robert, som 1170 underskrev Eskils gåvobrev till Esroms oster, var Stephan, 1171 biskop i Ribe, berömd för fromhet och saktmod, halvt t helgon. Aho underskrev 1183 Kaut VI:s Öppns brev till Knutsklostret i ense. 1185 dog biskop Stephan; undervark skedde vid hans grav. Abbot Thomas derakrev ett brev 1206. Herrewadsklosters abboter hörde till rikets mäkti- ste myndigaste prelater. Deras anseende över hela Norden var så stort, att påven 1234 skulle bilägga tvisterna mellan Håkan IV i Norge och biskopen Hamar, uppdrog han åt abboten i Herrewadskloster, ärkebiskop Uffe och ärke- åknen i Lund att göra Håkan påminnelser och, om han ej fogade sig, tvinga

4 kopt
2/ ö. ... v ... (se ... 1684)

honom med kyrkans bann. Abboten var mäktig - under klostret lydde 1600 neman abboten tillsatte pastor i Munka Ljungby, Svalöv, Riseberga och Färingtofta, Mörrarp och Kropp. Svalövs prästgård var lagd under Herrevadskloster, prästen bebodde "Kläckarebolet". Tionde från Svalöv var högt ringa, ty många gårdar voro öde och de övrigas innehavare utarmade.

Munkarna hade i början varit folket en föresyn, till gagn, ja, välsignelse. Men med klostrets växande rikedomar och abboternas växande makt efterträdades den äldsta tarvligheten snart av oerhörd yppighet, prakt och vällevnad i jämt stigande från 1200-talets mitt. Generalsuperioren uppdrog 1254 åt abboterna i Sorö på Seland och Aas i Halland att visitera Herrevadskloster. Utan förhör och bevis avsatte de abboten, - som snart utvorkat deras avsättning. 1292 härjades klostret av en svår våldeld men reste sig snart, en ny fågel Fenix, föryngrat ur askan, tack vare stora årliga inkomster, frikostiga gåvor och fromma testamenten. 1298 var Anders abbot. I Herrevadskloster läste man själamässor för avsomade klosterbröder samt för dem, som för själamässor testamenterat till klostret, bl.a. för dem, som på 1200-talet dött i striden mellan Svend Grå och Thule Vognson. Släktin, ar till den mäktige Svend Graa eller Graasvend i Gråmanstorps socken. Gråmanstorps kyrkas grundare, vilken dräptes av herr Thule, vars far Svend Graa dödat, och vars mor han skymfat, gävo sitt arvegods till Herrevadskloster för själamässor över Svend Graa och Thule, som dödates i Gråmanstorps kyrka av Svend Graas följe, smat över de andra i striden dödade.

14 sept. 1305 underskrevo svenske härtigarna Erik och Valdemar på Herrevad en försäkran, genom vilken de hyllade och erkände sin bröder Birgers äldste son Magnus som faderns efterträdare och förbundo sig till obrottslig tjänst och trohet, som de samma månad bröto. 1343 var Sven abbot. På 1300-talet innehades godsät av Braheätten. Vid klosterkällaren står en stor gravsten med inskrift: Här vilar nedan skrivne först Peder Brathe (Brahe), som dog Herrens år 1390, och hans hustru Anna, som dog Herrens år 1400, jämte Allethe, Torkel Brathes hustru, som dog året efter Jesu börd 1406, vilkas själar vile i evig frid.

Februari 1452 drog Karl Knutsson från Fagerhult ned mot Herrevad med 50.000 man och tog där sitt kvarter. Först kom skidrännarbaneret, därefter rännebaneret, så skyttebaneret, därefter Karl i praktfull rustning och hans tvåhundra hovmän: riddarbaneret. Efter denna lysande samling fältartilleriet, tjugo på slädar förde "kärrehyssor med Pulver och Stenar som thertill höra", till kulor. Sedan kom huvudbaneret, frälsebaneret, så den oerhörda massan fotfolk, köpstadsmän och allmogemän under otaliga baner. Sist red en skara av hundra riddare. Karl inväntade i Herrevad fördröjda avdelningar. Tredje morgonen var hären samlad och ordnad, rytteriet 30.000, fotfolket 80.000. Sedan Karl förgäves sökt få Lunds ärkebiskop och Skåne att gå sig till handa, bröt han upp med häravdelningarna, i den ordning, de haft dit, tog vägen utefter den frusna Rönneån, sedan över Kvidingshed rakt på Hålsingborg. 1487 var Hartvig abbot. I början av 1500-talet lät den rike, mäktige herrn till Ugarup sin son, den sedermera berömda krigaren Arvid Ugarup, uppfostras i Herrevads yttre klostres skola till gudsfruktan.

På Herrevads ljung vid Stridsvad stod 1510 ett skarpt slag mellan danskar och svenskar. 1520 måste abboten företräcka Kristiern II 100 lod silver och 100 mark till krigsfolkets lön. På 1520-talet, då Luther började predikas och de katolske andliges onseende djupt sjunkit, började även konungarna göra in-

1/2 av riddarnas skidbaner - var och en 100 lod silver och 100 mark

Gråmanstorps socken, se Skåne, Färingtofta, 26-28

grepp i klosteregendomen. Omkring 1524 dömdes prästerne Laurids Eliesön och läsemestern Christoffer Mikkelsön såsom vederdöpare för majestätsbrott och insattes i Herrevadskloster i fängeligt fängelse. 1535, då Nils var abbot, fick Arvid Ulfskand "fölgebrev" (fastebrev) till Herrevadsklosters "tjenere" att de skulle "svare" honom, intill hans nåde (Kristian III) komme in uti riket, samt till honom giva" skyld, sagesald och gjesteri (skatt, saköre och gästgiveri). Befallningen upphörde troligen samma eller följande år. 1538 förordnade Kristian abbot Mehrg i Sorö att ha Herrevadskloster under sin "hørsom och lydelse". 1539, då Andreas var Abbot, fick abbot Nils Jespersön i Sorö samma uppdrag. Så 1539 höll Kristian möte med Skånes andliga på Herrevad för nya bestämmanden om den förändrade kyrkoförfattningen.

1545 fick Herrevadskloster betala i skatt 600 daler till avbetalande av rikets skuld. 1547 befalldes klostrets bönder ingen annan lyda än abboten Lauris, som de tydligen brusto i respekt för. 1555 utkrävdes 1.000 daler. 1557 befalldes klostret underhålla ett visst antal studenter vid Köpenhamns universitet, vilket det en tid underlätit. 1561 innehade Hans Spatzel det under Herrevad hörande Boa län på en i Ringsjön utskjutande udde, nu Pugerup. Herrevadskloster blev som herrekloster vid reformationen 1537 icke genast sekulariserat, överflyttat till världslig myndighet. Men oaktat upprepade brev från konungen, att klostertakten borde upprätthållas, levde klosterfolket alltmer ogudaktigt och osedligt samt med överflöd i mat och dryck, varigenom mycket av klostrets egendom förskingrades; och mycket överflödigt, löst och onyttigt folk dvaldes i klostret. 2 maj 1565 fick landsdomaren i Skåne herr Steen Bille till Vanås, Häbelöv och Lynggård, Fredrik II:s befallning att taga klostret under sin värjo, emedan där "föres ett ogudaktigt leverne". Herr Steen skulle dock tillförsäkra abboten "vaerselser i klostret samt nödigt underhåll, uppehålla kyrkosång, läsning och annan kyrkotjänst och skolan" samt underhålla ett visst antal präster, djäknar och skolpiltar men utdriva allt överflödigt, löst och onyttigt folk. Klostrets 1800 hemman slogo herrarna till Tomarp, Bjeragård, Skillinge, Wrams Gunnarstorp, Pugerup m.fl. under sig, då klostret indrogs till kronan.

Herr Steen, förmäld med Kirsten Lindenow var mycket lärd, berest, blid, poetisk och praktisk, anlade en nu spårlöst försvunnen pappersmølla på Herrevad enligt några även "böllebruget", papperskvarnen i Klippan, vars första vattenstämpel bar märket H.W.C., Herre Wads Kloster. Gästfri, sällskaplig samlade han adelsfolk till gästabad å Herrevad och var ofta kallad till konungen i Köpenhamn. Konungen var säkert ibland hans gäst. Nu blomstrade hoveriet och blev allt mer betungande och obestämt, så att fästebönderna nästan omöjligt kunde sköta sina egna ägor. 1566 lät herr Steen återuppbygga Vanås, som svenskarnas härjat och avbränt. 1570 vigdes till präst och skollärare vid Herrevad Knud Hansen från Møen.

Maj 1571 funno herr Steens systerson skalden och astronomen Tycho Brahe och hans syster Sophie kort efter faderns död fristad på Herrevad hos den fördomsfrie, lärde herr Steen, "lockade", säger Tycho, "av morbroderns angenäma samtal och ställets skönhet". Här fingo de inrätta sig ett observatorium och ett kemiskt laboratorium - för guldsakeri. "De förföljde livets hemlighet, icke på de sju planeternas vägar utan genom de sju metallerna". "30 octobris Herrons år 1572" dog "herr abbot Lavris," begravd i kloster-gården eller klosterkyrkan. Herr Steen, fru Kirsten och älskonen Brahe torde bevistat begravningen, troligen förrättad av pastor Rensen. Norr om klosterkällaren mellan höga lummiga träd på den gräsbevuxna kullen står hans gravsten, kanske rest av herr Steen.

1/1536

HER - L I G E R - B E G R A V E N - HER -

A B B E T - L A V R I S . - S O M - D Ø D E -

X X X + O C T O B R I S - A N N O - D N I (Anno

Domini Herrens år) 1572

På aftonen 11 november 1572 fick Tycho till sin stora förvåning se nära senit i den W-formiga stjärnbilden Cassiopeja en ny strålande stjärna av utomordentlig storlek. Hennes glans överträffade Sirius, himlens klarast stjärna. Tycho började genast noggranna mätningar, beräkningar och iakttagelser de 17 månader "nya stjärnan" kunde iakttagas, och förde in dem i en dagbok. Stjärnan blev allt ljusstarkare till slutet av november, urskiljbar mitt på dagen för god syn. Så avtog dess ljusstyrka alltmer, tills den mars 1574 helt försvann för obeväpnat öga. Stjärnan var i början vit, sen röd, sist blek. Upptäckten av stjärnan skapade Tychos världerykte. Troligen mot slutet av 1572 tänkte Tycho lämna Danmark för alltid, då han blev sjuk i frossa, något senare tillstötte ett annat hinder. Han hade fattat tycke för en ofrälse flicka Christina Barbara, präst- eller bondedotter från Herrevad, Knutstorp eller Hålsingborg. Deras bekantskap skedde senast slutet av 1572 eller början av 1573. Deras giftermål torde ägt rum senast januari 1573, ty deras dotter Christine föddes 12 okt 1573. Då var Tycho antagligen i Knutstorp, Hålsingborg eller Köpenhamn.

Sommaren 1573 trycktes i Köpenhamn hans lilla bok om den nya stjärnan, Stjärnan bådade att i Norden skulle födas en prins, som skulle komma tyska riket att darra, befria de evangeliska från påvligt förtryck och dö 1632 - uppfyllt i Gustav Adolv den store. Boken väckte uppseende i hela Europa. 1573 överlät herr Steen Ljungby till Jens Bille - hans son ? 2 februari 1574 besökte Tycho första gången Ven, kanske i sällskap med morbrodern, för vilken han prisat Vens astronomiska lämplighet och gjorde där astronomiska iakttagelser. På danska studenternas och konungens uppmaning förläste Tycho hösten eller vintern 1574 i Köpenhamn, kanske åhörd av den honom mycket tillgivne herr Steen, som, s.ä. i Köpenhamn, måhända var den, som först uppmärksammade Fredrik II på Tycho. I samtal med konungen ämnade herr Steen, hur synnerligen lämplig Tycho sagt honom ön Ven vara för astronomiska och kemiska sysselsättningar, emedan den vore hög och låge ensligt. Tycho besökte Herrevad kort före 11 februari 1576. Den sällskaplige, gästfrie, älskvärde, lärde morbroderns angeläna samtal om högre svårfattliga ting lockade honom, men han fann på få undantag när de många adelsmän, som där trängdes kring honom, den nu ryktbare astronomen, otrevliga, obehagliga, ytliga, vardagliga, prosaiska och försumma hans tid. Derasandel stred mot hans sedvanor och livsåskådning.

11 februari 1576 kallas han till konungen som av herr Steen varskotts om Tychos plan att lämna riket, kanske på inrådan av herr Steen, beslutar binda Tycho vid fosterlandet genom att 1576 ge Tycho ön Ven. Samma år grundade Tycho på Ven Uranienborgs slott och erhöll herr Steen livstidsförläning på Herrevad mot årlig avgift av "300 godegamble ufofalskede daler". - 3 maj 1577 anlände från Tycho på Ven till Herrevad en ridande tjänare med brev jämte kopparringar att påsättas en ptolomeisk armilla - ett astronomiskt redskap - efter Tychos beskrivning. Herr Sten lämnar genast arbetet åt järnsmeden i kvarnen, fast arbetarna klaga, att det tar för mycket vatten, som behövs för mjölet. Herr Steen är dock rädd, att kvarnsmeden ej förstår att rätt anpassa och polera ringarna. Tycho finge granska bättre, när han komne till Herrevad. I svarsbrevet, som börjar med ett par verser. "Han, av vilken beror vår lycka, välfärd och frälsning, dig till kropp och till själ vare bevågen, jag ber", nämner herr Sten, hur han just i skrivande stund, fick brev från konungen att ofördröjligen infinna sig hos honom i Köpenhamn.

Strax efter besöket hos Fredrik II uppsöker herr Steen Tychos hem på Ven eller rättare Uranienborg och därmed honom själv och anställer rökoffer åt hans sångmö. Ufania var astronomens sångmö. Både herr Tycho och herr Steen voro skaldiskt begåvade. Antagligen kom Tycho själv senare till Herrevad och gran-skade arbetet med hans armilla och hämtade den till Ven. 1579 föddes Steen Billes son Anders, senare herre till Herrevad. "Erlig och Velbyrdig Mand Steen Bille" dog på resa mellan Hälsingör och Köpenhamn 5 januari 1586, antagligen av slaganfall, 59 år och begravd i Hälsingborgs S:t Mariakyrka den XII dag Februarij Aeer efter Guds bård MDXXXVI (1586). Säkert begravades Tycho begravn-ningen, en av de mest lysande i Hälsingborg. 1586 fick herr Steen änka Kirsten Lindenow livstids förläning på Herrevad mot årlig avgift av 1000 daler jämte rusttjänst med fyra "geruste Heste". I början av 1600-talet blev godset "genant" län: Avgiften erlades i mån till de inkomster, godsets räknenskaper visade. 1601 förlänades godset till Axel Brahe, patronatsrätten till Tage Krabbe till Vegeholm och Vrams Gunnarstorp. Patronatsrätten till "Risebjerg, Ferringtofte och Svallöe" råkade i förgätnhet (Ljunggren).

1612 dog fru Kirsten Lindenow och begravs likt sin make i Hälsingborgs Mariakyrka. Herrevads län övertog sonen, riddaren, riksrådet Anders Bille till Råbelöv och Rosendal, slottshövisman i Hälsingborg. 1612 var "genanten" 100 daler i penningar, 2 läster råg, 3 läster bjugg, 9 tunnor smör, 200 tunnor havre. natten 11 februari 1612 upprävo danskarna under Bille Gustaf Adolfs här vid Vittejö kyrka och erövrade flera fångar och fanor och från Gustaf Adolf, nära att drunkna, häst, värja och med ädla stenar och rik förgyllning prydda pisto-ler. Bille lät i Herrevad ödelägga en bondgård och förvandla den till betesshage, "haggårdshagen", där han hade sina kvigor och annan gårdens avföda. Bille köpte eller tillbytte sig 1614-28 flera gårdar och jorlar i hälsingborgs-trakten, byggde 1613 en del av Rosendals säteri, sålde 1616 fädernegården Råbelöv. Christian Foss, pastor i Riseberga från 1616, mycket fordrande, kla-gade bittert hos biskopen, över att hans församlingsbor voro vilda, vrånga och farliga. T o m klockaren var vrång och genströrig. Kallad till prästsamman-träde svarade han sturskt, att han inte erkände annan herre över sig än herr Anders Bille.

1622 och 1629 förnyades Billes förläning i Herrevad. En oäkta son till Anders Bille, Steen, likväl erkänd av slakten, föddes 1624. 1625 uppskattades Herrevads inkomster till 823 tunnor, 1½ skäppa hårt korn, 210 daler i arbets-penningar. Kristian IV, ofta Billes gäst, ville skydda bönderna i hela Danmark mot adeln och sökte förgäves 1633 avlösa hoveriskyldigheten. Bille dog 1633. Bille var en mycket sympatisk personlighet, av sägnen nedsatt till en grym herre, som för sin grymhet, ej får ro i graven utan länge var natt spökade på sina forna slott, åkte dit i en vagn dragen av fyra svarta eller vita hästar.

1633 blev Herrevad ånyo vanligt avgiftslän, innehades 1633-40 av den berömda ränträstaren, sedermera riksamiralen Jörgen Vind till Gundestrup, för-mäld med Ingeborg Ulfstend. I ett för allt erlades 1633 årligen 1.000 "enckende" riksdaler, men godset fritogs från "Rosstienste". 1640 var avgiften blott 400 "enckende" riksdaler. Godset innehades 1641-48 av Kunglig "rentemester" Sten Beck till Vibygård och Vanås. 1642 höjdes avgiften åter till 1.000 riks-daler med avdrag av 139½ riksdaler, som voro "Risebirgs, Ferringtofte och Svallöes kyrkors inkomst", som varit upptagen i Herrevads jordebok. 1644 sändes från Munkebiblioteket åtskilliga gamle munkeböcker till Köpenhamn, till univer-sitetet och tyghuset.

1) Rosendal

2) Ruse = huse

1649 förlänades godset till den mäktige riksamiralen, riksrådet Ove Giedde till Tommerup, Tomarp, 1650 till den lärde bereste diplomaten Henrik Ramel till Bäckaskog; 1651 till diplomaten "rentemester" Peder Wibe. 1653 legaliserades Klippans pappersbruks första vattenstämpel H W C Herrevads-kloster med krona över. "Welbörne Peder Wibe underskrev 11 aug 1654. "Sven Mattzens i Kiun Stedtmaals Sedel, kontrakt å livstidsarrende, som melder, at han hafver Stedt och Fest, arr. på livstid eller med rätt att låta avtalet gå i arv, den halfve Gaard i Kiung, som han skall nyde, bruge och beholde". 1656 förlänades Herrevad till förste kanslissekreteraren Erik Kragh- 1657 var årsavgif en 668 rdr specie, likväl hade en del underlydande gods använts till rikets gäld.

I Mörkanskog finns en 40 steg lång jättegrav, Venasgrav, en sten står vid huvudet, en vid fötterna. Om halsen bär Vena en gudked lika lång som hon själv, på bröstet en väldig "guldbrossa". På Söderåsen ligger hennes man Vene. (Rise) På 1650-talet grävde några drängar efter bröstsmcket en hel dag förgäves och följande morgon. Då hördes en djup, stark röst från Söderåsen: "Vena, Vena, vänd dig om i Rättu taga de dina guldbrosser i Förskräckta Övergåvo karlarna grävningen, utom en, som blev vansinnig. Det var Vene, som så varnat sin hustru. I graven ses än en djup håla där några björkar slagit rot. Graven kallas än Venegrav. Om Vena heter det: "Den skall hafva den velne Mö, hende vinde ma. Den skall hafve wehna, den fafe Mö, som thör for hende i dantzen dö". Av denna jätte- eller resegrav skall Riseberga ha fått namn. Vena kan bli oss en sinnebild för vår hembygd. Endast träget arbete i och vid hembygdens jord sökes, men här ej förgäves, de skatter, det gull, som hembygdens jord gömmer och odlingen frambringar, ofta bokstavligen gräver upp ur jorden i timliga och "andeskördars rika gull". Den, som skall hafve den vehne Mö, hende vinde ma. Och blott den vinner hembygden, den vehne, faure Mö, som viger o. vågar sitt liv. "Den skall hafve Wehna, den faure Mö, som thör for hende i dantzen dö". Vene kan bli oss Åsbo en sinnebild av Söderåsen, som värnar och varnar hembygden och dess folk, i Åsbo, den vehne faure Mö, mot våldsverkarn, som i snål och rå vanhävd, eller skövling, materiellt eller andligt, förstör hembygden; "Vena, Vena, vänd dig om, rätt nu taga de dina guldbrosser!" När Skåne 1658 blev svenskt, vart Herrevad svenakt kronogods. Därmed slutar krönikan om Herrevadsklosters danska tid. Låt mig inrama den med de två danska kämpavisor, jag började och slöt med: "Der ligger et kloster for Norden den skov, som baer forgyldene Fløje", och: "Den skall hafve Wehna, den faure Mö, som thör for hende i-dantzen dö".

Af denna jätte-eller rese-graf skall Riseberga socken hafva fått namn.

"Från medlet av Mars till den 12 Juli 1677 stod Carl XI här med sin krigshär. Under detta fälttåg blev kyrkan nedskjuten, de blyplåtar, som täckte taket sägas svenskarna hafva förut nedbrutit och försänkt i en damm, som även kallas "blydammen".

Stå stilla, vandrare, och se dig om!
Här reste sig från gråa ålderdomen
Ett kloster, heligt Å - men tiden kom
Och gjorde hängång uti helgedomen

Tegnér